

Coen Simon

Zo begint iedere ziener

Een filosofische ontdekking van de wereld

Ambo|Amsterdam

Inhoud

Een verschijning 9
Wat eraan voorafging

1 Het orakel van Kreta 13
Ontdekking van een ingang

2 Vlieg alsjeblieft weg 25
Ontdekking van de natuur

3 De koning met het gipsen been 39
Ontdekking van een held

4 De boom en de zaag 50
Ontdekking van de filosofie

5 Everything's a dollar in this box 64
Ontdekking van het geheugen

6 Hoe ik mijn zus redde 75
Ontdekking van het gevoel

- 7 Born to Run 90
Ontdekking van broederschap
- 8 Oefenen voor later 101
Ontdekking van de vriendschap
- 9 Zo begint iedere ziener 128
Ontdekking van een teken
- 10 Waarschuwingen langs de N20 151
Ontdekking van het ongeluk
- 11 De stenen slaap 166
Ontdekking van een droom
- 12 Op de rand van een platte aarde 183
Ontdekking van volwassenheid
- 13 De deur aan de Raamgracht 196
Ontdekking van een uitgang
- Verantwoording en literatuur 205

Een verschijning

Wat eraan voorafging

Een paar jaar geleden stond ik met de fiets te wachten voor een spoorwegovergang in Groningen. De trein uit Delfzijl reed trager dan normaal de stad binnen en zo vormde zich langzaamaan een steeds grotere groep van wachtende fietsers om mij heen. Ik weet niet precies hoe lang het heeft geduurd, maar boven de naderende trein verscheen op zeker moment tegen een kobaltgrijze lucht een van de mooiste regenbogen die ik ooit heb gezien. Ik kon me haast niet uit de aanblik losmaken, maar toen ik dat eenmaal had gedaan zocht ik onmiddellijk naar andere ogen die van het schouwspel zouden getuigen. Ik trof enkel glazig ongeduld. Als koeien in de rij voor de melkmachine wiebelden de fietsers van de ene op de andere voet, de blikken gericht op de knipperende rode lampjes van de slagboom die de weg versperde. Zo nu en dan keken er een paar even opzij. Aan hun hoofdhouding zag ik dat ze de regenboog registreerden. Maar het zien ervan leek bij de waarnemers niet veel meer los te maken dan een sportvliegtuigje tegen een blauwe hemel.

Nu wil ik niet de indruk wekken dat de verschijning van deze regenboog voor mij een allesbeslissende gebeurtenis is geweest. En ook niet dat ik liever had gezien dat iedereen terstond zijn fiets liet vallen om in een kring een intense ervaring van kosmologische eenheid te vieren. Ik was alleen met grote stomheid geslagen over zo veel onverschilligheid voor de werkelijkheid.

Voordat we de wereld ervaren, hebben we deze al getheoretiseerd. Zelfs de meest ongeletterde of diepgelovige onder ons kijkt met theoretische ogen. We zien de hele wereld zoals we ook tegen een regenboog aankijken, als een meetbaar fysisch verschijnsel. De wereld als een goocheltruc, waarvan je weet hoe die werkt. Daar is niet veel meer aan.

Maar hoe theoretisch, of quasiwetenschappelijk we ook kijken, het bestaan wordt er niet minder eenmalig van. En hoeveel regenbogen we ook zien in ons leven, het is telkens een andere geweest die aan de hemel verscheen – en ze komen nooit meer terug.

Het bestaan is geen goocheltruc, en ook geen whodunit zoals een beroemde Nederlandse fysicus zo graag beweert. Al in de Middeleeuwen wist men dat een aller-eerste oorzaak simpelweg ondenkbaar is, waarmee iedere whodunit zelfs als gedachte-experiment onzinnig wordt.

Maar omdat we de wereld als truc of detective zien overkomen ons steeds minder gebeurtenissen waar niet al bij voorbaat een theorie voor klaarligt, een theoretisch concept waar het gebeurde zo kan worden inge-

goten. De bevooroordeelde blik waaraan vandaag de dag niemand kan ontkomen maakt dat een échte ervaring ons steeds vaker als water door de vingers glipt.

Dit is geen aanklacht tegen de theoretische blik, of tegen de wetenschap. Aan de theorie ligt het niet. Het probleem is alleen maar dat we de theoretische feiten zijn gaan zien als de echte wereld, dat we vergeten zijn dat echte ervaringen erin bestaan dat ze van voorbijgaande aard zijn en dat ze ons overkomen. Het is wel een aanklacht tegen de filosofie die in steeds mindere mate probeert deze van tijdelijkheid doortrokken wereld te beschrijven zoals die in het alledaagse leven aan ons verschijnt.

In onze onttoverde wereld blijft de behoefte aan de ervaring van echtheid natuurlijk onverminderd aanwezig, alleen uit deze zich in het hulpeloze zoeken naar ons 'echte' zelf, naar het 'echte' leven, naar de 'echte' gebeurtenissen van reality-tv en *realtime media*, naar 'echte' natuur, en 'echte' mensen. Veel filosofie bezwijkt onder deze realiteitszucht. Aan de ene kant zijn er de denkers die nederig lonken naar de tastbare feiten van de harde wetenschap en alleen filosofische uitspraken durven te doen als ze ook *evidenced based* zijn, aan de andere kant groeit het aantal filosofen dat de persoonlijke ervaring denkt te kunnen terugbrengen door 'authentieke' mensen te kweken aan de hand van de zelfhulpfilosofie, die zich de levenskunst noemt. Beide aanpakken laten niets aan het toeval of de tijd over.

De filosofie die de opgedroogde ervaring nieuw leven

in kan blazen is de filosofische vertelling, die net als het leven zelf alleen echt is zolang de vertelling *duurt*. Met deze verhalende filosofie probeer ik de wereld opnieuw te ontdekken, onder de dikke laag vooroordelen, abstracties, concepten, ideeën, wensdromen – gewoon zoals ze aan ons verschijnt, in het voorbijgaan.

1 Het orakel van Kreta

Ontdekking van een ingang

Terwijl mijn vrouw lag te bevallen in de woonkamer stierf in de tuin een jonge duif. Ze had het beest al zien liggen onder de kleine sieracacia toen ze de eerste weeën nog ijsberend over het gras had opgevangen. Groot en hulpeloos was het jong, de ogen nog dicht. Moeilijk voor te stellen dat zoiets het vliegen al in zich heeft. Zo had ik ze vroeger vaker zien liggen bij ons in het bos. Al vond ik het altijd al domme beesten, luidruchtige prooien met belabberde nesten, ik deed toch een reddingspoging voor deze jonge houtduif. Maar het nieuwe nestje op de grond, van blaadjes en takjes, kwam te laat. Het duivenstel dat tegelijk met de voorbereidingen voor ons tweede kind wekenlang onder zwaar gefladder aan het noodlottige nest had gewerkt had het jong blijkbaar al opgegeven. En nu lag het daar lijkstijf, twee meter van het raam van de woonkamer.

Het zat ons niet lekker. De dood in de tuin, terwijl binnen een nieuw leven ophanden was. En dus liet ik zo eerbiedig mogelijk de levenloze vogel in de biobak

glijden, een paar uur voor ik onze zoon in mijn armen zijn eerste adem hoorde uithuilen.

Telkens als deze geboortedag ter sprake kwam, kwam ook ons schuldgevoel jegens de duif weer boven. Waarom hadden we niet een van de duivenmelkers uit het dorp gebeld, die hadden het beestje vast en zeker kunnen redden. Maar na enige tijd merkte ik dat niet het schuldgevoel ons parten speelde, maar iets wat daaronder schuilging. De symboliek van de gebeurtenis was zo opdringerig dat het moeilijk was er geen boodschap in te zien, een boodschap van gene zijde. Bovendien had ik twee dagen eerder toen ik een vallende ster zag, terwijl ik in de tuin een sigaret rookte, tegen mijn gewoonte in geen wens gedaan. In zijn eerste halve jaar was onze zoon zoveel ziek dat de duif en de ster waarschuwingen hadden geleken. Maar ja, wat heb je aan zo'n boodschap als je nog steeds niet weet welke consequentie je eruit moet trekken?

Mijn moeder leek opgelucht toen ze het hoorde. Ze greep de mogelijkheid aan om het verhaal van mijn geboorte te vertellen. Laat die nog maar even hangen, zou mijn vader hebben gezegd, het leven gaat voor. Hij was huisarts en deed in die hoedanigheid ook de geboortes van zijn eigen kroost. Net toen de persweeën begonnen die zijn jongste zoon de wereld in moesten slingeren, had de politie op de spoedlijn een zelfmoord gemeld. Mijn moeder probeerde het onheil van deze ongelukkige samenloop van omstandigheden om te buigen door in haar hoofd een mantra op te dreunen: deze ziel krijgt een nieuw lichaam. En toen kwam ik.

Ik weet niet of deze magische herhaling van vader op zoon me in symbolisch opzicht gerust zou moeten stellen, maar sinds ik deze lugubere kant van mijn eigen geboorte kende had ik min of meer vrede met de stervende duif bij de geboorte van onze zoon.

Wat moeten we met vermeende tekens van gene zijde? Is er een gene zijde? En als er zoiets is, kunnen we daar dan tekens van ontvangen? Laat staan deze begrijpen? Het zijn kwesties die vaak gekscherend worden afgedaan, maar evengoed leiden tot harde juridische gevechten (reguliere geneeskunde versus kwakzalverij), wetenschappelijke debatten (evolutiedenkers versus Intelligent Design), maatschappelijke onrust (atheïstische angst voor religie versus religieuze angst voor atheïsme). Volgens de overtuigd rationalisten 'ligt de bewijslast voor het bestaan van een god bij de theïsten' en heeft de atheïst tot die tijd het gelijk aan zijn kant. Deze atheïstische overtuiging is echter even dogmatisch als de zelfverzekerdheid van de theïst, die iedere wonderlijke ervaring meteen geluidloos weet onder te brengen in zijn spiritueel systeem. Met beide tegengestelde oplossingen is de discussie natuurlijk niet van tafel. En het wonderlijke niet de wereld uit. Want in theorie kan iedereen elk wonder relativeren, maar de wonderen die ons persoonlijk raken zijn met geen theorie te verjagen. Vragen blijven er altijd, welk definitief besluit een mens ook heeft genomen.

Al hang je geen enkel systematisch geloof aan, zelfs niet het ietsisme – en dat geldt voor mij – dan nog zal ieder mensenleven beslissende wendingen nemen op

grond van onverklaarbare ervaringen, ervaringen die religieuze mensen aanduiden met 'het hogere' en rationalisten met 'puur toeval'. Tijdens een vakantie op Kreta overkwam me zoiets. Ik was na mijn studie filosofie als freelancejournalist gaan werken. Lotte, die ik aan het begin van mijn studententijd was tegengekomen, studeerde nog. Niet gebonden aan een baas en zonder kinderen konden we met vakantie wanneer we wilden. Begin oktober, had ik me laten vertellen, was het rustig op Kreta en nog altijd boven de vijftientig graden. Het zal vast ook aan de sfeer van het naseizoen hebben gelegen dat de gebeurtenis die nauwelijks een gebeurtenis was zo'n indruk maakte. De samenkomst van de antieke Oudheid en de hedendaagse massacultuur bracht op Kreta tijdens die warme oktoberdagen namelijk een wonderlijk effect teweeg. Op weg naar onze eerste camping dreunde er harde muziek uit lege strandtenten, die in lange rijen over de rotsen van het Griekse eiland lagen uitgestrekt. Alles op het eiland herinnerde aan een zomer vol hedonisme, maar er was geen toerist meer te bekennen. In de barretjes was geen kruk bezet, volleybalnetten stonden strakgespannen op onbewogen palen in het zand, langs het gladde blauwe water van de zwembaden stonden gele dichtgeklapte parasols naast ligstoelen zonder kussens.

Toen we enkele dagen later als enigen over de opgegraven resten van het paleis van Knossos klauterden, leken we de laatste mensen op aarde. De vierduizend jaar oude Minoïsche ruïne was zo kitscherig gerestaureerd dat een historische sensatie niet voor de hand lag, maar

toen ik gedachteloos om me heen keek terwijl ik wachtte op Lotte die een flesje water uit haar rugzak haalde gebeurde er toch iets. Het droge heuvellandschap waar ik op uitkeek bracht me de bijna psychotische beleving dat ik de oorsprong van onze cultuur recht in de ogen keek. Dit panorama, bedacht ik, was ontegenzeggelijk ook ooit zo gedachteloos bekeken door een van die mensen die leefden in de mythische tijd waaruit onze beschaving was verrezen. Ik kreeg het gevoel tegelijk aan het begin én het einde van onze cultuur te staan. Met alleen nog sporen van de beschaving. Geen zielen meer, niet in het oude landschap, ook niet in de laat-twintigste-eeuwse strandtent.

Wat er die avond gebeurde was misschien wel een neurologisch te verklaren gevolg op deze historische beleving, maar dat maakt het voor mij niet minder betekenisvol. Als ik eraan terugdenk lopen de koude rillingen opnieuw over mijn rug.

Op de campings waar we die weken verbleven stond telkens alleen ons groene tentje. De laatste camping sloot zelfs de deuren toen wij vertrokken. En op die camping gebeurde wat ik nadien niet meer van me af heb kunnen zetten, maar waarover ik ook nooit heb durven vertellen. Vooral omdat de ervaring zo duidelijk alleen op mij betrekking had. Het publiek maken ervan zal het zeker kinderachtig doen lijken en voor sceptici een geval van stom toeval. Maar laat ik er niet langer omheen draaien.

Aan het begin van de avond stond ik tussen twee rijen spiegels en wasbakken in het witgepleisterde huisje

met de sanitaire voorzieningen, dat zo te zien ooit net zo'n kapelletje was geweest als we hier en daar in het landschap waren tegengekomen. Als ik heel dicht op een spiegel ging staan lukte het om via de spiegelrij achter mij door de deur het hele terrein te overzien met zijn tientallen olijfboompjes. Al waren we de enige gasten, Lotte en ik hielden ons braaf aan de kuise afscheiding tussen de dames- en herentoiletten. Mijn handen hingen in de zakken van mijn linnen broek en ik keek mezelf aan. Misschien kwam het ook omdat ik er – gebruikt en ongeschoren – anders dan anders uitzag, maar het lag denk ik vooral aan het lange gestaar naar mezelf, waardoor het ineens leek alsof het een ander was die mij in de spiegel aankeek. Ik deed geschrokken een stapje achteruit. De betovering verdween meteen, maar ik bleef op mijn hoede. In mijn broekzak voelde ik een muntje en een buskaartje. Uit angst dat het vreemde gelaat weer over mijn gezicht schoof begon ik rare bekken te trekken en ten slotte duwde ik de tien-drachmemunt in mijn rechteroog en hield deze vast tussen wang en wenkbrauw. Mijn linkeroog kneep ik dicht, maar door een klein spleetje naast de munt kreeg ik mijn blinde gezicht met het nikkelen oog toch te zien in de spiegel. Door de rare grimas schoot ik in de lach, en het muntje viel rinkelend in de wasbak. Terwijl ik op de tast in de porseleinen bak greep stonden opnieuw twee vreemde ogen in mijn gezicht. 'Kop, als je een ander bent,' flapte ik eruit tegen mijn spiegelbeeld. Met mijn duim wipte ik het muntje door de lucht, ving het en klapte het op de rug van mijn linkerhand. Kop. De over-

tuiging dat ik een kansspel speelde veranderde mijn angst in nieuwsgierigheid. Nog een vraag: 'Kan ik alles vragen?' *Kop* voor ja.' *Kop*. Volgende: 'Doe ik dit zelf?' *Kop* voor ja.' *Munt*. 'Wie ben je?' *Kop*. Stom, dat betekende natuurlijk niks. 'Ben je God?' *Munt* voor ja.' *Munt*. Dat wilde ik wel eens zien. 'Ja ja, en ik ben Democritus.' *Munt* voor ja.' *Kop*. Ik ging door met het bevragen van de betrouwbaarheid van de munt. Het toeval werd steeds wonderlijker en uiteindelijk werd toeval ongeloofwaardig. Dit was geen kansspelletje meer. Ik keek in de spiegel en zweeg. Daar stond ik. Nog één vraag: 'Blijf ik bij Lotte?' *Kop* voor ja.' Door de extra krachtige tik met mijn duim schoot de munt met een lichte boog tegen een balk in het plafond en kwam via de spiegel onder de wasbakken.

Ik weet niet wat het had te betekenen dat ik de munt niet meer terugvond, maar ik voelde me ongemakkelijk toen ik de tent naderde waarvoor Lotte op de grond zat te lezen. Toen ik mezelf tegen haar hoorde liegen dat ik even langs de zee had gelopen, nam ik me voor het haar nooit te vertellen.

En als godsbewijs zal ik deze bizarre ervaring ook nooit opvoeren. Ik ben er zelfs niet gelovig van geworden. Hoe indringend de ongrijpbare aanwezigheid ook was geweest, God zou als beschrijving tekortschieten. Dat is ook weer niet godslasterend bedoeld. Als ik god zeg, denk ik gewoon niet aan deze volstrekt particuliere ervaring, waarvan ik niet het gevoel heb dat ze buiten mij iets te betekenen heeft.

Maar het zou ook geen recht doen aan de ervaring

als we, omdat we nu eenmaal niets beters te zeggen hebben, haar als stom toeval terzijde schuiven. Het gevoel dat er meer is buiten onze alledaagse beleving van de werkelijkheid dan we onder woorden kunnen brengen wordt vandaag de dag gekaapt door de onzinnige polarisatie tussen geloof en wetenschap. De onzinnigheid ervan had ik al in de eerste weken van mijn studie heel mooi verwoord gezien in dat mysterieuze boek van Ludwig Wittgenstein, de *Tractatus logico-philosophicus*. De wetenschap gaat over *hoe* de wereld is en niet over *dat* de wereld er is, schrijft hij. Dat blijkt ook uit 'het gevoel dat zelfs als alle *mogelijke* wetenschappelijke vragen zijn beantwoord, onze levensproblemen nog helemaal niet zijn aangeroerd'. De wetenschap kan geen existentiële vragen beantwoorden, en het geloof kan geen feitelijke vragen beantwoorden. We hoeven helemaal niet te kiezen tussen God en toeval, de begrippen sluiten elkaar helemaal niet uit. Maar doordat ze als tegenstelling in ons taalgebruik terecht zijn gekomen, dwingt de taal ons te kiezen, waardoor een bijzondere eigenaardigheid van het leven aan het zicht wordt onttrokken. In de kloof tussen God en toeval verdwijnt de persoonlijke ervaring. Niet iedere persoonlijke ervaring, maar die ervaring die we niet onder woorden kunnen brengen en die ons leven toch beslissend stuurt of ooit heeft gestuurd.

Ook al is het besef tot vrijwel iedereen doorgedrongen dat een mensenleven net als de geschiedenis niet rationeel verloopt, toch blijft het hardnekkige idee bestaan dat wij van dit alles de rationaliteit misschien niet

inzien, maar dat die er eigenlijk wel is. Zowel de aanhanger van de harde wetenschap als de aanhanger van het geloof meent diep vanbinnen dat 'ergens' alles geweten wordt, of in ieder geval geweten *kan* worden. Als het niet door een man met een baard op een wolk is, dan wel door heel veel slimme mannen met of zonder baard en tegenwoordig ook door wat vrouwen, die tezamen ooit het raadsel van het bestaan zullen oplossen.

Deze simpele voorstelling van het alwetende is onverwacht de oorzaak geworden van een andere kwaal van onze tijd, het relativisme dat beweert dat God misschien wel bestaat, maar dat zijn bestaan er eigenlijk niet toe doet. Strikt genomen komt deze gedachte van de achttiende-eeuwse verlichtingsdenker Immanuel Kant die voor het eerst verwoordde dat God niet tot het domein van de wetenschap behoort, omdat we zijn bestaan niet kunnen bewijzen met de wetenschap, én niet kunnen afwijzen. Vervelend genoeg heeft nu het idee postgevat dat als we het bestaan van God niet wetenschappelijk kunnen bewijzen of ontkennen, zijn bestaan er daarom niet toe doet. Kants gedachte was revolutionair in zijn tijd omdat de westerse cultuur in de collectieve dwaling verkeerde dat het bestaan van God bewijsbaar was en op grond daarvan de meest zotte leefregels in stand hield. Waaraan Kant geen einde heeft kunnen maken is aan de vooronderstelling dat er uiteindelijk een laatste waarheid is, die onweerlegbaar waar en zichtbaar echt is.

Dat een mens net als het kind in staat is van alles naar het 'waarom' te blijven vragen, wil niet zeggen dat

er een 'daarom' voorhanden is. Toch blijven we onophoudelijk vragen wie of wat er toch achter zit. Ook van een persoonlijke ervaring zoals die mij overkwam in het voormalige kapelletje op Kreta. En als er geen 'daarom' gevonden kan worden dan zou het er niet toe doen. Alsof je voor de gek wordt gehouden, als ware God een Sinterklaas, waarachter eigenlijk je buurman schuilt. Maar net als Sinterklaas, zonder echt te bestaan, het leven van het kind écht beïnvloedt, zo wordt ook het leven van een volwassen mens voortdurend bepaald door niet-bestaande zaken, alleen is er niemand die de onechtheid ervan onthullen kan. Zelfs God niet als je hem mocht treffen. 'There is no more truth out there than there was in the world I created for you.' Dat krijgt de volwassen Truman Burbank te horen via de voice-over van de regisseur die zijn leven vanaf zijn geboorte niet alleen volgde, maar ook toonde aan miljoenen televisiekijkers in 's werelds grootste realitysoap, *The Truman Show*. Het is de dramatische ontknoping van de gelijknamige film, als Burbank met zijn zeilboot plotse-ling tegen het einde van de wereld botst, wat in werkelijkheid het decor van de studio is waar hij zijn leven lang doorbracht in de veronderstelling dat hij in een échte wereld leefde. Burbank, die in zijn voornaam het predicaat 'de ware mens' met zich meedraagt, kreeg aanwijzingen dat zijn leven door iets hogers werd bestierd toen er op een dag een studiolamp uit de blauwe hemel viel. Maar zodra hij het deurtje vindt dat hem tot het definitieve einde van zijn queeste brengt, eindigt de film en voelt de kijker dat het leven achter de deur even

wonderlijk voort zal gaan. Het bestaan van een god of een regisseur verandert daar niets aan. ‘Is een eeuwig leven niet even raadselachtig als een tijdelijk leven?’ vraagt Wittgenstein in de *Tractatus* en hij antwoordt: ‘De oplossing voor het raadsel van het leven in ruimte en tijd, ligt buiten ruimte en tijd.’ En tot dat domein heeft de mens geen toegang.

Als we opgroeien raken we zo gewend aan de antwoorden die klaarliggen voor al onze vragen, dat we in de veronderstelling geraken dat op de vragen die nog openstaan het antwoord ooit zal volgen. Maar veel van de openstaande vragen blijken dichte deuren. Deze deuren wijzen op het bestaan van gene zijde, maar bieden er nooit de toegang toe. ‘Daarmee wordt de deur tot beeld van het grenspunt waarop de mens eigenlijk voortdurend staat of kan staan,’ schrijft de Duitse filosoof Georg Simmel in een klein essay uit 1957. De mens weet zich door zijn denkvermogen als een punt in een oneindige ruimte en een oneindige tijd. En in oneindigheid zijn het tenslotte de vragen en niet de antwoorden die onze plaats bepalen. De beroemde vraag van Leibniz: ‘Waarom is er iets en niet veeleer niets?’, is een vraag die als een deur ons tijdelijke bestaan verbindt met het eeuwige. Want, schrijft Simmel, ‘in de deur grenzen het begrensde en het grenzeloze aan elkaar’.

Een mensenleven lijkt op het leven van een blinde die om zich heen tast en een steeds completere voorstelling van de wereld krijgt zonder deze ooit als geheel te zien te krijgen. Zodra we een deur naar buiten gevon-

den hebben, een uitgang uit onze vertrouwde wereld, dan blijkt het opnieuw een ingang die het zicht beperkt tot onze eigen voorstelling van de wereld. Dit boek opent de deur tot mijn voorstelling van de wereld, maar zodra u deze betreedt ben ik al verdwenen door de artiestenuitgang en leeft u in de voorstelling van de auteur. Zo begint iedere ziener.